

■ УДК 78.011.26 (477)

О. М. Бойко, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, м. Київ

УКРАЇНСЬКА МАСОВА МУЗИКА: СПРОБА ТИПОЛОГІЇ ПІДХОДІВ

Досліджено аналітичні підходи до масової музики, передусім її структурної класифікації. Розглянуто поняття жанру як важливого аналітичного концепту, який поєднує два провідні підходи щодо дослідження масової музики — «культурно центрований» та «музично центрований». З'ясовано, що обмеження аналітичних можливостей, зумовлені внутрішньодисциплінарними властивостями цього концепту, можна подолати завдяки долученню жанрових ознак масової музики до історичного та історико-культурного контексту. Наведено приклади класифікаційного аналізу деяких творів української масової музики за допомогою концепту жанру, розширеного на основі зазначених підходів.

Ключові слова: масова музика, масова музична культура, шоу-бізнес, жанр музичний.

А. Н. Бойко, Інститут искусствоведения, фольклористики и этнологии имени М. Ф. Рильского НАН Украины, г. Киев

УКРАИНСКАЯ МАССОВАЯ МУЗЫКА: ПОПЫТКА ТИПОЛОГИИ ПОДХОДОВ

Исследованы аналитические подходы к массовой музыке, в первую очередь к её структурной классификации. Рассмотрено понятие жанра как важного концепта, который объединяет два наиболее распространенных подхода к исследованию массовой музыки — «культурно централизованного» и «музыкально централизованного». Выяснено, что ограничения аналитических возможностей, вызванные внутреннедисциплинарными свойствами этого концепта, можно преодолеть путем включения жанровых признаков массовой музыки в исторический и историко-культурный контекст. Приведены примеры классификационного анализа некоторых произведений украинской массовой музыки при помощи концепта жанра, расширенного на основе указанных подходов.

Ключевые слова: массовая музыка, массовая музыкальная культура, шоу-бизнес, жанр музыкальный.

O. M. Boiko, Rylsky Institute for Art Studies, Folklore and Ethnology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

UKRAINIAN MASS MUSIC: AN ATTEMPT OF TYPOLOGY OF THE APPROACHES

The article investigates the analytical approaches to the mass music, predominantly its structural classification. The paper considers an

important concept of genre, which combines the two most popular approaches to the study of mass music — "cultural-centered" and "music-centered approach". The author finds out that analytical limitations, which are inherent to this concept, could be overcome by means of imbedding mass music features into the historical and historical-cultural context. The author also gives an example of classificatory analysis of some Ukrainian mass music works, using the concept of genre, expanded on the basis of these approaches.

Keywords: mass music, mass musical culture, showbiz, musical genre.

Постановка проблеми. Одним із важливих напрямів дослідження масової музики є її структурна класифікація. Масова музика в цій статті визначається за принципом «аксіоматичної тріади»: до неї належать усі види музики, крім академічної та народної. Її значне поширення в Україні та світі як провідного культурного медіуму, а також значний суспільний вплив зумовлюють численні наукові підходи та погляди щодо неї і необхідність їх систематизації та критичного розгляду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема дослідження масової музики характеризується ускладненням взаємоузгодження різнодисциплінарних підходів. У цій статті використано теоретичні положення як українських та радянських музикознавців у галузі аналізу академічної музики — С. Шипа [3], Л. Мазеля [1], О. Царьової [2], так і зарубіжні джерела американських та британських дослідників масової музики Ф. Голта [4], Д. Семсона [6], А. Мура [5] та Р. Шукера [7].

Мета статті — розглянути провідні наукові підходи, які можна використовувати для дослідження масової музики, здійснити спробу їхньої універсалізації відповідно до специфіки об'єкта дослідження та ввести отримані результати в практику дослідження української масової музики.

Виклад основного матеріалу дослідження. В академічному музикознавстві існує розвинутий інструмент класифікації музики — теорія жанрів, яка поділяє музичні твори на категорії або стилі (або жанри) за спільними ознаками, серед яких український музикознавець С. Шип виокремлює культурні функції (призначення музики, її зв'язок зі словом, танцем, іншими видами мистецтва), умови походження, побутування, виконання та сприймання; властивості музичної форми (мелосу, ритму, гармонії, фактури, композиції й художньої семантики) та інші чинники [3, с. 67–72]. Узагальнення, утілені в жанровій термінології, сприяють конкретизації музичного твору в культурному контексті. Водночас музичний жанр — складне багатозначне поняття, і його використання в академічній музиці призводить до багатьох

проблем. Ускладнення теорії жанрів як класифікаційної системи, її розгалуження (наприклад, поділ на первинні й вторинні, розмаїття жанрових схем, яке, на думку Т. Адорно, породжує нову схематичність в історичному процесі розвитку музичної культури) — усе це зумовило заперечення жанрової теорії і жанрової термінології деякими дослідниками. Зокрема, Карл Дальгауз (Carl Dahlhaus) стверджував, що з початку XIX ст. термін жанр швидко втрачав зміст через орієнтацію на індивідуальну художню творчість [6].

Ще заплутанішою є термінологія щодо найменувань різновидів масової музики у сфері шоу-бізнесу й мас-медіа. Застосування терміна жанр щодо масової музики викликає немало проблем, які умовно можна поділити на два блоки або підходи, котрі, за аналогією з американським музикознавцем Ф. Голтом, назвемо культурно центрованим (culture-centered approach) і музично центрованим (music-centered approach) [4, с. 2].

Проблеми першого, культурно центрального підходу пов'язані з тим, що жанр є колективним утворенням. Згідно з наведеним у музичному словникові Гроува визначенням, це «конвенційно санкціонований клас, тип, категорія» [6]. Як відомо, використовуються численні назви для визначення різноманітних типів і видів музики. Важливу роль у створенні музичної термінології масової музики відіграють звукозаписувальні корпорації, які надають найменування музичному продуктові для просування його на ринку. Методи музичного маркетингу передбачають застосування чітких стандартів щодо музичної продукції, яка позиціонується під певним брендом. Проте, крім усесвітньо відомих транснаціональних звукозаписувальних корпорацій¹, що контролюють переважну частину ринку музичної продукції (т. зв. «мейджор-лейблів»), у світі музичного шоу-бізнесу достатньо впливовими є незалежні фірми звукозапису (т. зв. «інді-лейбли», від англ. independent — незалежний), які пропонують споживачеві альтернативні види музики та їх назви. Корпоративна термінологія орієнтована суто на збільшення продажу, а відтак, часто незмістовна, занадто узагальнена й поверхова. Наприклад, категорії музичної продукції, що позиціонуються на ринку масової музики як жанри «downtempo», «chillout», «lounge» тощо, зазвичай, містять музику в повільному темпі будь-якого походження. У найвідомішому у світі рейтингу популярності виконавців «Billboard», який уособлює мейнстрім масової музики, той самий виконавець може бути представлений у категоріях поп, денс, електроніка, гіп-гоп та ін. Ці терміни — умовні й

---

¹ Наразі існує три такі корпорації: Universal Music Group, Sony Music Entertainment та Warner Music Group.

використовуються під час продюсінгу виконавця-зірки або гурту для охоплення якомога ширшої аудиторії. Або, навпаки, надмірна деталізація визначення в маргінальних напрямках масової музики (наприклад, прогресивний дет-грайндкор) призначена для звуження кола потенціальних слухачів та ін.

Ще один аспект культурно центрованого підходу до жанрового аспекту в масовій музиці полягає в тому, що до поняття жанр долучено не лише суто музичні чинники, як це притаманно категоріям стиль і форма, а й соціологічні, такі як практика, досвід, сприймання тощо. Саме на соціокультурній специфіці жанру, за визначенням Л. Мазеля, «родів і видів музичних творів, які історично сформувалися у зв'язку з різними соціальними (зокрема соціально-побутовими, соціально-прикладними) функціями музики, певними типами її змісту, життєвим призначенням, умовами виконання і сприймання» [1, с. 18], наполягають провідні його дослідники. Однак ці поняття можуть суттєво відрізнитися залежно від регіону або місця виконання, та, найважливіше, культура і традиції швидко змінюються в процесі історичного розвитку. Такі форми концертного виконання масової музики, як естрада, кафешантан, кабаре, дансінг, диско, стадіонний рок-концерт, рейв та ін., — невід'ємна складова змісту жанру. За твердженням британського дослідника А. Мура, «жанр стосується ідентичності й контексту музичних жестів (дійств)» [5].

Інший підхід до визначення жанру жанрової проблеми — музично центрований, який передбачає наявність музичних особливостей. Жанрові ознаки (термін О. Царьової [2]) конкретизують як практичне призначення твору, так і його зміст та характер. У царині масової музики елементами, що визначають жанрові особливості, можуть бути ладові, мелодичні, гармонічні особливості, композиційна будова, а також інструментарій, склад ансамблю, тембр і звучання, саунд, нюанси вокалу й манери гри, імпровізаційні моменти та ін. Наприклад, звучання електрогітар з ефектом дисторшн, пауер-акорди тощо асоціюються з американською і британською рок-музикою 1960-х рр.; будова у формі 12-тактового періоду пов'язана з блюзом та афро-американською музичною традицією (госпел, соул тощо). У цьому аспекті проблема жанру в масовій музиці тісно пов'язана з проблемою стилю, оскільки елементи музичної тканини в них є визначальними. Доволі оригінально проблему взаємовідношення жанру і стилю вирішив британський дослідник А. Мур, зазначивши, що «жанр утілює намагання відтворити певний різновид музичного досвіду — «що», а стиль — значення, за допомогою яких цей досвід досягається — «як»» [5]. Однак через швидкоплинність музичної моди жанрові ознаки активно взаємодіють, утворюючи складні комплекси

в межах старих і породжуючи нові жанри. Жанроутворення є динамічним процесом, що відтворюється впродовж усієї історії культури. Стилистичні елементи, які на початку свого застосування слугують засобом індивідуалізації, з часом утворюють новий жанровий канон, що стає еталоном для наслідування наступним поколінням митців. Так, сучасна поп-музика відкрита до стилістичних впливів музичних культур найширшого спектра — від академічного авангарду до рок-музики другої половини ХХ ст. й ретро ремінісценцій початку ХХ ст. Сучасне постмодерне світосприйняття, утілене у фрагментарному, мозаїчному мисленні, особливо яскраво проявляється у сфері масової культури.

На основі зазначених особливостей музично-центрованого підходу до використання терміна жанр у масовій музиці, а також наведених вище думок Т. Адорно й К. Дальгауза про вичерпаність його змісту щодо академічної музики з другої половини ХІХ ст. можна припустити, що визначення суто музичних чинників жанру в масовій музиці потребує детальної конкретизації в історичному й культурному контекстах. Доволі складно суто музичними засобами пояснити відмінності між творчістю мега-рок-зірки Елвіса Преслі й, наприклад, відповідною для його часу і географії музикою соул-гуртів «Temptations», «Miracles» та інших артистів афро-американської звукозаписувальної компанії «Motown». Загалом, завдяки універсальності музики як виду мистецтва, за допомогою елементів музичної мови простіше встановлювати взаємозв'язки, ніж межі між різними об'єктами типологізації, оскільки майже кожен музичний твір у масовій музиці подібний до деяких інших музичних творів.

Проте саме у визначенні меж між певними категоріями, які дозволяють краще зрозуміти їх суть і відмінності, полягає перевага жанрової класифікації. Як зазначав Ф. Голт, «немало людей мають власні уявлення про відмінність між жанрами й жанровими категоріями, і, незважаючи на те, що між ними не існує загальної згоди, безсумнівно, існують ситуації, коли вони (жанри масової музики — О. Б.) потрібні. Вони утворюють деталізованішу репрезентацію музичної культури» [4, с. 15].

На нашу думку, жанрову термінологію в масовій музиці зручніше використовувати не для формального поділу творів на категорії за жанровими ознаками, а для визначення й дослідження в ній певних культурно-історичних тенденцій (трендів), які в суспільній свідомості часто узагальнюються за різноманітними художньо-естетичними характеристиками під терміном жанр. Таким чином, жанр означає не певну групу творів, об'єднаних за принципом подібності елементів музичної структури, а музичне явище, що існує в історичному й

культурному контекстах, репрезентантом яких є окремих твір або група творів. Саме в цьому сенсі естетичного досвіду певних людей жанр може найкраще допомагати, на думку Дж. Семсона, «як орієнтаційний фактор під час спілкування» [6].

Відповідно до такого підходу музичні чинники в межах певного жанру-тренда можуть суттєво відрізнятися чи навіть набувати ознак іншого жанру. Адже специфіка жанру зумовлена його історією, тому музичне оформлення не завжди чітко узгоджується з музично-жанровими параметрами. Подібне стилістичне розмаїття в межах жанру в масовій музиці новозеландський дослідник Р. Шукер визначив як метажанри, тобто «всеохоплюючі» жанри, основою яких є єдиний об'єднавчий фактор, наприклад, опозиціонізм до поп-мейнстріму в альтернативній рок-музиці, наявність елементів фольклору або музичної архаїки у world music [7, с. 122]. Ще один важливий чинник у формуванні жанру в процесі історико-культурного розвитку — його національна специфіка, яка може втілюватися як у впливах місцевих культурних традицій (фольклору), так і переосмисленні іншопольованих жанрових підвалин, запозичених з її першоджерела. Одним із найяскравіших прикладів цього процесу переусвідомлення на національному культурному ґрунті може бути британський рок, який з появою гуртів «Бітлз» і «Ролінг Стоунз» у 1960-х рр. набув нових ознак, відмінних від першоджерела — американського рок-н-ролу з його афро-американським корінням — і зумовив виникнення таких відмінних за своїм саундом течій, як британське фолк-відродження, гард-енд-геві чи панк-рок, які, утім, існують у межах парадигми жанру рок-музики.

В історії української масової музики було немало прикладів, коли під впливом змін у суспільстві жанрові межі розширювалися, збагачуючи вітчизняну масову культуру. Наприклад, історія української рок-музики розвивалася переважно в контексті рок-музичного канону США й Великої Британії, який базується на чітко вираженій ритм-секції — комбінації електрогітар (соло, ритм та бас) з ефектом дисторшн і ударної установки, що виконує прямиий (без синкопувань) ритм вісімками й чвертками в розмірі 4/4 з акцентуванням на другій і четвертій долях. Таким чином створювалися композиції більшості українських рок-гуртів — від раннього біг-біту 1960-х рр. (гуртів «Березень», «Еней», «Дзвони» та ін.) і ВІА (наприклад, «Смерічка», «Кобза», «Арніка», «Ватра» та ін.) до сучасних рок-виконавців. Проте у творчості відомої української рок-співачки Віки наявні композиції в стилях реггей («То моє море») і фанк (пісня «Ганьба», з якою вона перемогла на першому всеукраїнському фестивалі сучасної пісні та популярної музики «Червона рута» в Чернівцях 1989 р.). Фанк і реггей

асоціюються здебільшого з мейнстрімом поп-музики й мають суттєві відмінності від рок-музики, переважно в метроритмічній сфері та інструментарії, хоча й мають спільне з роком афро-американське походження. Таке стилістичне змішування можна зрозуміти, якщо пригадати, що, з одного боку, фанк був найпопулярнішим музичним стилем кінця 1980-х рр. (передусім у творчості таких мега-зірок, як М. Джексон), а з іншого — розглянути естетичну складову творчості співачки: пісня «Ганьба» сповнена пафосного протесту проти знеособлення національної свідомості в колишньому СРСР, а саме протестний пафос був провідним концептуальним фактором рок-музики, починаючи від Б. Гейлі й пісні «Rock around the clock» і понині. Рок-парадигму творчості Віки підтверджують її сценічна манера й зовнішній вигляд, які уподібнюються до жіночих панк-рок-гуртів другої половини 1980-х рр., відомих під назвою «riot grrrl», рок-співачки Ніни Гаген. Таким чином, зрозуміло, що пісні у виконанні Віки, незважаючи на відхилення її музики до поп-мейнстріму, перебувають у межах жанру рок-музики, про що свідчить, наприклад, присудження їй титулу «Міс Рок-Європа» в 1992 р.

Розглядаючи інші жанри української масової музики в історичній ретроспективі, можна звернути увагу на творчість гурту «Тартак», який став лауреатом першої премії в жанрі денс на фестивалі «Червона рута» в Харкові в 1997 р. Денс — танцювальна музика, до якої зазвичай належить електронно-танцювальна (транс, гаус, брейкбіт, техно та ін.) і сучасний R&B — відгалуження афро-американського репу. Проте «Тартак» є одним із корифеїв українського репкору — різновиду важкого року (гардкору), у якому замість вокалу використовується реп-декламація (речитатив). Пояснення цього «протиріччя» полягає в тому, що в другій половині 1990-х рр. в українській масовій музиці відбувся активний розвиток гіп-гопу — афро-американської молодіжної культури, яка має декілька складових: музика (реп), акробатичний танець (брейкбіт), настінний живопис і написи (графіті) та ін. Найвідоміші представники українського гіп-гопу — гурти «ТНМК», «Вхід у Змінному Взутті» («ВУЗВ») та ін. — працювали передусім у стилі брейкденсу, створюючи композиції, придатні для супроводу вуличних акробатично-танцювальних виступів (найвідоміші гіти — «Сірко» гурту «ВУЗВ» і «Зроби мені гіп-гоп» «ТНМК»). Музика «Тартака», з активною реп-складовою, попри переважно гардкорове музичне оформлення, загалом укладається у вітчизняний гіп-гоповий тренд і, відтак, функціонує в межах жанру української денсової музики.

Українська поп-музика як один із найширших метажанрів демонструє численні перетини з іншими жанрами в найновіші часи. Як

типовий приклад можна навести композиції «Купало» гурту «Радослав», «Русалки in da house» співачки Каті Chilly та «Ой рясна-красна калина в лузі» співачки Росави, за які ці виконавці посіли перші місця в категорії поп-музики на фестивалях «Червона Рута» в 1997 і 1999 рр. Перша із зазначених композицій являє собою трек, що поєднує електронно-танцювальне аранжування в стилі транс із українським народним автентичним гуртовим співом, друга демонструє подібне до першого поєднання брейкбіту з українською народною піснею «На грянній неделе», а третя є щедрівкою, обробленою в ретро-стилях диско та европоп. Належність до електронно-танцювальної рейвової або «дискотечної» стилістики була доволі несподіваною для українського поп-мейнстріму кінця 1990-х рр., проте абсолютно актуальною для світової поп-музики того часу. Серед причин стилістичного «вибуху» в межах української поп-музики можна виокремити дві провідні. По-перше, наприкінці 1990-х рр. українське суспільство завдяки розвитку інформаційної сфери й підвищенню рівня професіоналізму в масовій музиці «дозріло» до сприймання передових досягнень західної поп-культури, що активно розвивалася на фоні прогресу у сфері звукомузичних технологій. По-друге, суспільство в той самий час змогло усвідомити художню цінність власного автентичного фольклору, утіленого в зразках масової культури. Усе це стало можливим завдяки творчим зусиллям ентузіастів, спрямованим на відродження й розвиток національної культури, серед яких важливе місце займає діяльність згадуваного фестивалю «Червона рута».

Висновки. Таким чином, культурно і музично центровані підходи в галузі вивчення масової музичної культури тісно пов'язані з категорією жанру, а сама ця категорія є перспективною для використання в дослідженнях української масової музики в історіографічному й історико-культурному аспектах.

Список використаних джерел

1. Мазель Л. Строение музыкальных произведений: учеб. пособие // Лео Мазель. — 2-е изд., доп. и перераб. — М. : Музыка, 1979. — 536 с.
2. Царёва Е. Жанр музыкальный // Музыкальная энциклопедия / Гл. ред. Ю. Келдыш. — М. : Сов. энциклопедия, 1974. — Т. 2. — С. 383–388.
3. Шип С. Жанр музичний / С. Шип // Українська музична енциклопедія. — Т. 2. — Київ : Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. Нац. академія наук України, 2008.
4. Holt F. Genre in Popular Music / Fabian Holt. — Chicago; London : University of Chicago Press, 2007. — P. 224.
5. Moore A. Style and Genre as a Mode of Aesthetics [Електронний ресурс] / Allan Moore. — Режим доступу: <http://www.allanmoore.org.uk/styleaesth.pdf>. — Назва з екрана.

6. Samson Jim. Genre [Електронний ресурс] / Jim Samson // New Grove Dictionary for Music and Musicians. — Режим доступу: <http://www.oxfordmusiconline.com>. — Назва з екрана.
7. Shuker Roy. Popular music: The Key Concepts / Roy Shuker. — 2nd ed. — London : Routledge, 1998–2005. — P. 324.

References

1. Mazel L. Stroyeniye muzykalnykh proizvedeniy: ucheb. posobiye // Leo Mazel. — 2-e izd.. dop. i pererab. — M. : Muzyka, 1979. — 536 s.
2. Tsareva E. Zhanr muzykalnyy // Muzykalnaya entsiklopediya / Gl. red. Yu. Keldysh. — M. : Sov. Entsiklopediya, 1974. — T. 2. — S. 383-388.
3. Shyp S. Zhanr muzychnyi / S. Shyp // Ukrainska muzychna entsyklopediia. — T. 2. — Kyiv : Instytut mystetstvoznavstva, folklorystky ta etnologii im. M. Rylskoho. Nats. akademiia nauk Ukrainy, 2008.
4. Holt F. Genre in Popular Music / Fabian Holt. — Chicago; London : University of Chicago Press, 2007. — P. 224.
5. Moore A. Style and Genre as a Mode of Aesthetics [Електронний ресурс] / Allan Moore. — Режим доступу: <http://www.allanfmoore.org.uk/styleaesth.pdf>. — Назва з екрана.
6. Samson Jim. Genre [Електронний ресурс] / Jim Samson // New Grove Dictionary for Music and Musicians. — Режим доступу: <http://www.oxfordmusiconline.com>. — Назва з екрана.
7. Shuker Roy. Popular music: The Key Concepts / Roy Shuker. — 2nd ed. — London : Routledge, 1998–2005. — P. 324.

■ UDC 78.011.26 (477)

Boiko O., Rylsky Institute for Art Studies, Folklore and Ethnology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
lesius@i.ua

UKRAINIAN MASS MUSIC: AN ATTEMPT OF TYPOLOGY OF THE APPROACHES

The aim of this paper is to consider the leading scientific approaches, used in the mass music studies, generalize them, taking to account the specific features of the object of research and include the results into Ukrainian mass music studies.

Research methodology. Seven publications on this subject (monographs, scientific articles) have been reviewed. The author predominantly used the theoretical background of the Ukrainian and soviet academic musicology and Western (North-American and British) popular music studies.

Results. It was found that the important musicological concept of the genre, which could be applied to the mass music studies, have some crucial disadvantages. The author has analyzed two main approaches to mass music studying — music-centered and culture-centered approach,

and clarified that both of these approaches are restricted in its analytical possibilities because of the complex nature and diverse occurrence of mass music as a cultural and social phenomenon. Taking into account these factors, the author notes that the genre theory as an analytical approach could be hardly used in mass music studies both in its musical and culture centered aspects. However, the genre category as an analytical approach can be adopted to the mass music studies by combining its musical and sociocultural factors and by expanding this concept with an historiographical context.

Novelty. By considering approaches to the mass music studies, in particular the genre classification approach, a more informative view on using the genre concept has been developed in the mass music studies.

The practical significance. An application of the genre classification approach, expanded by foregoing aspects, could be useful in both theoretical and practical Ukrainian mass music studies.

Keywords: mass music, mass musical culture, showbiz, musical genre.

Надійшла до редколегії 25.08.2016 р.